

Patxi Etxeberria, andoaindar ezezaguna

Elisabete GARMENDIA

Patxi Etxeberriaz galdetu eta ziur jende gehienak ezagutzen duela izen horretako norbait, hain balta arrunta, Espainian José Pérez edo Frantzia François Dupont izan daitekeen bezala. Baina Patxi Etxeberria Tolosa, euskalgintzan nor izatera iritsi zen gizona, ezezaguna dugu, euskaltzale, jesuita eta andoaindar batzurentzat salbu. Konparatu bestela, demagun, Aitzol, don Manuel Lekuona edo don Jose Migel Barandiaranekin, Etxeberriaren garaikideak eta giro berekoak hirurak ere. Andoaindarra ezezagun izatearen arrazoiak, lehenengo eta behin, honek esplikatzen du: bere bizitzaren zatirik haundiena, 89 urtetik 54 urte luze, Ekialdean Urrunean egin zituen, Txinan eta Filipinetan hain zuzen ere. Hogei urterekin irabazi zuen lehen idazketa saria, Donostiako Santo Tomasetan, eta hil bezpera arte ez zion euskaraz idazteari utzi, baina bere obra aldizkarietan barreiatuta geratu da, umezurtz, neurri handian erbestean bizi izateagatik.

Zinez euskaltzale eta abertzale zen gizona, euskalgintzan bete betean lanean zebilela, zergatik denak utzi eta jesuita sartu ote zen, zertarako eta Txinan ia bizi osoko atzerrialdia jasateko? Hori argitu ezinezko auzia gertatzen da. Izan ere, misiolaritzarako bokazioa izan da ere, eta zalantzarik ez dago bazeukala, nolabait behartuta joan zen Txinara, jesuiten barruko liskar politikoei eraginda. Gerora, 58 urterekin, Euskal Herrian eta Erroman egonaldia bat egin ondoren Olabideren *Idazteuna* inprentarako prestatzen, badirudi aukera ezin hobea izan zezakeela misiolaritza utzi eta hemen geratzeko. Frankis-

moa bere onenean zegoen, baina gerra osteko etenaren ondoren poliki poliki euskalgintza hariak lotzen hasia zen, Elizaren babesean neurri haundi batean. Hala ere, ez ba, Patxi Etxeberria Formosara itzuli zen. Bere borondate osoz ala Jesusen Lagundiko nagusiek hala aginduta?

Urte batzuk geroago, 1975ean, Aita Arrupek ezezkoa eman zion Bixente Olano andoaindarrak Etxeberria herriratzeko egindako eskariari. Aita Etxeberriaren misiolaritzarako bokazioa eta lurralde urrun haietan egiten ari den lana aipatzen ditu Arrupek hark han jarraitzeko arrazoitzat. Berrito ere, ezin zalantzan jarri motibo horiek, baina zergatik hortaz bizt zuen Etxeberriak Euskal Herritik urruti ego-tea erbestealdi modura? Izan ere, bere gutunetan ase ezinezko herrimina ageri da behin eta berriz. Herrimina eta jakinmina hemen gertatzen den guztiaz, euskalgintzan eta herrigintzan orohar.

Aitortu beharra dago, hori bai, Txinan egoteari eskertzen ziola bere burua 36ko gerratik libratu izana. Gerratik eta haren ondorio likaragarrietatik. Familian bertan bizt izan zuen drama, anala Joxe Inixio, Itxarkundia batailloiko gudaria, Artxandan hil zuten, Patxi Etxeberriak susmatzen zuenez, ezagunen batek gainera. Anaiaren hilketak eragindako oinazea poesiara isuri zuen andoaindarrak. Behar-bada kontzientzia txar apurren bat ere izango zuen, berak piztu bait zuen etxean abertzaletasunerako garra. Urruti izateak nahigabea haunditu egingo zion, ziur. Eta urruti egon arren, ez zen libratu, sinbolikoki behintzat, gerraren atzaparretatik. Etxekoek, gerrak iraun zuen bitartean, meta batean izkutatuta eduki zituzten Aita Etxeberriak hemen utzitako bi gauza esanguratsuenak: kaliza eta 1933ko Eusko Olerti Eguneako lan sarituen liburua. Kaliza gorrien beldurrez gorderik izango zuten; liburua berriz, frankistengatik. Meta barrenean gordetako kalizak eta liburua laburbiltzen dute Etxeberriaren bizitza.

Belar motzeko maiorazkoa

Merdilegi baserriko oinordekoa zen Patxi Etxeberria. Merdilegi, Andoaingo Goiburu auzoan, bi etxebizitzako baserria da. Bata Nagusi Etxea, eta bestea Etxe Beltza, harri ilunez egina baita, garai batean etxeordea izana nonbait eta Patxiren aurrekoek bizitzeko egokitua.

Izan ere, amaren aldeko aiton-amonak Eldualendik etorriak ziren, eta Merdilegin maizter gisa sartuak.

Euskal Herrian beste askotan bezala, emakumezkoen lerroari jarraitu behar zailo Patxiren Izaera edo behintzat ibilbidea jarraitzeko. Berak aitortua da amak aitak baino aginte haundiagoa zuela etxean, eta amonak zuzen zuzen gobernatzeko zituela senide guztiak. Hasteko, beraz, amona, Mikelantoni Zumalakarregi, senarra hartuta Eldualendik Merdilegira etorria. Semeek Ameriketara alde egin zioten, batak Kubara eta beste biak Argentinara. Ama-alabak bakarrik geldituta, etxean gizonen bat behar zutela eta, senarra Altzagatik ekarri zuen alabak, Maria Bautista Tolosa Zumalakarregik. Higinio Etxeberria zuen izena altzagarrak. Eta honela Maria Bautista eta Higinioengandik jaio zen 1900eko apirilaren 23an Jose Frantzisko Etxeberria Tolosa, Praixku etxekoentzat. Haren atzetik beste hamar neska-mutil etorri ziren, horietatik bi txikitik hilak. Familia haundia nolana ere, Andoainen etorkin eta maizter izateko.

Umetan izandako gaisoaldi luze batek jarri zuen Patxi bere bizitzako afizio nagusi izango ziren musika eta letren bidean. Etxekoneko nagusiak, bisitan joaten zitzaionean, filarmonika bat agintzen omen zion sendatzen zenerako. Patxi, ilusio haren bizipozez sendatu bai, eta filarmonikarik iritsi ez. Urtetan itxoin behar izan zuen musika zaletasuna jorratzeko. Gainerantzean gaisoalditik oinez ibiltzen ahaztuta baina burua bizkortuta ateratzen zen. Eskolara itzuli zenean, gauzak aise eta gogoz ikasten omen zituen, bere susmotan amak egindako promesaren bati esker. Eskolara, Merdilegitik aurrez aurre eta behelaldean dagoen Sorabilla auzoko elizpera joaten zen hasieran, gero berriz Andoaingo alkate izan zen Keperin Ansa sortutakora. Berez hori bukatu beharko zituen ikasketak Merdilegiko maiorazkoak, baina Andoainen bertan bazuen beste aukerarik: latina ikasteko seminarioa, Ustoa jaunak zuzentzen zuena.

Seminarioa, eskola bikoitza

Apaizgintzarako gogoia zer nolatan sortu zitzaion, hori ez du kontatzen Etxeberriak. Izan ere bere bizitzan oinarritzeko izan ziren erabakiei buruz argitasun gutxi ematen du. Eta hala ere, kontatu kontatzen ditu gertakizunak xehetasun nahikorekin. Esate baterako

hauxe, Ustoaren seminariora sartzeko dela jaso zuen unea: *"Egun hori irillaren 16a zela uste dut. Aita eta ni garoa ebakitzera joan ginen, eta han ari ginela nere arreba Erramona joan zen berria ematera: aizak, Frantzisko, seminariora joateko. Ordurako eskainiak eta egin zituzten etxezoek eta joateko. Eta ni etxera etorri nintzen, zerbait hartuko nuen, maindireak edo lo egiteko, eta joan nintzen"*.

16 urte zituen orduan Patxik eta famulo edo morroi modura sartu zen seminarioran, hau da, ikasketak lanaren truke ordaintzen zituela. Baserritik kalera, garoa ebakitzetik seminariora, latina ikastera. Segurasko hor heldu ahal izango ziren musikako ikasketei ere. Kontua da hiru urtez Andoaingo seminarioran aritu, probetxu onez nonbait, eta orduan Gipuzkoako apaizgaiak ere biltzen zituen Gasteizko seminarioran sartu ahal izan zela. Hori 1919ko abuztuaren hasieran, Gasteizen Andra Mari Zuriaren jaiak zirela.

Gasteizko seminariora apaizgintzarako ikasleku izateaz gain, euskal jakintzarako eskola ere bihurtu zitzaion Etxeberriari, ordurako sortua zitzaion gogoia garatzeko toki aproposa. Kontuan hartu behar da euskalgintzaren Pizkunde garaia zela hura. Sortu berriak ziren Eusko Ikasakuntza eta Euskaltzaindia, 1918an Oñatin egindako Kongresuaren ondoren. Apaiz jende asko zegoen mugimendu horietan sartuta. Horien artean bi izen esanguratsu, orduan eta gerora euskal jakintzan arrastoa utziko zutenak: Manuel Lekuona eta Jose Migel Barandiaran. Ataundarra matematiketako irakaslea izan zuen. Lekuona berriz, Etxeberria bera baino sei urte zaharragoa, bide erakusle euskalgintzan. Lehenengo pausoa dotrina berria euskaratzeko taldean sartzea izan zen. Filosofiako bi urte, beste hiru teologiakoak, ikasketak burutu eta apaizteko prest zen Etxeberria, eta horrela, 1925eko abenduaren 19an eman zuen meza berria. Apaizgintzarekin batera, seminarioratik herrilenerako irrika atera zuen Etxeberriak: *"Apaiz ikasketak egiten genituenean guk bai amets egiten genuela. Horixe! Behin zerbait ginenean Euzkadi osoa zuzendu behar genuela esanez ibiltzen ginen. Izan ere, oker zeuden gauzak asko ziren"*.

Molde berriko apaiza

Ilusio hori dena apur bat hoztu egin zitzaion lehenengo izan zuen karguan, Burgosko muga dagoen Arabako Lalastran. Han,

aitortzen zuen gerora, ezin etsi. Nonbait euskaltasuna zeriola joandako apaiz gaztearentzat hura ez zen eremu egokiena. Dena den, lau hilabete besterik ez zituen igaro han. Laister zuen beste destino bat, Goierrin oraingoa, euskal giro bete betean: Itsaso lehendabizi eta ondoren Ezkioko Santa Luzia, edo berak nahiago zuen izenez, Andua deituriko auzoa. Esanguratsua da xehetasun hau ere. Izan ere, Zumarragako Santa Luzia periak lapurtu zion izena Anduari, eta Etxeberriak nahiago zuen izen zaharra erabiltzea, santarenaren orde.

Guztira lau urte egin zituen Etxeberriak Goierrin, gerora konstatzen zuenaren arabera, lau urte bizipozez beteak. Giro aproposa aurkitu zuen eta baita arrastoa utzi ere inguruan. Horretarako haus-tura bat edo beste eraginda, hori bai. Apaiz berriak ez zuen ez ardorik edaten ez kartatan egiten. Beraz, Itsasoko apaiz zaharra penaturik geratu zen, jokorako lagunik gabe. Patxi Etxeberriaren zaletasunak beste era batekoak ziren: musika, poesia, eta antzerkia, hori dena euskaltzaletasunean bilduta.

Laurogeita gehiago urterekin ere Patxi Etxeberria gizon bizi eta bixkorra baldin bazen, nola buruz hala gorputzez ere, hogeita hamar urteko buelta horretan zer izango zen imajina liteke. Txiki asko bezala, iharra eta arina, ibiltaria. Gerora oroitzen ditu mendiz egiten zituen ibiliak, Itsasotik Ezkiora eta alderantziz, nolana: *Altsason izaten nintzen hartan, busti beldur haundi gabe, mendiz mendi hantxe joaten nintzen Ezkiora, don Sinforosorekin hitzaspertua egitera. Hura etxean ez bazen... ni berriro Itsasora, bazterretako intzak bilduz. Halek bai urte ederrak eta egun alaiak eta baztertxo atseginak*". Don Sinforoso hori lbaguen zen abizenez, argazkiak ateratzen trebea; badu bat Ezkioko Igartu Belti baserriko sukaldean familia osoari egingdakoa, antropologoentzako egokia oso.

Giro horretan, telesail ingeles bateko apaiz protagonista bezala irudikatu dezakegu Etxeberria: gaztea, dinamikoa, afizioz, jakinminez eta eginkizunez betea. Izan ere, eliza eta mendi aldea bai, baina kalean ere bazituen bere harreman sozialak. Horretarako Ormaiztegi zeukan eskueran. Herri txikia izan arren errepidez eta trenbidez ondo komunikatua, bainuetxearen urterik onenetan eta industria hasi berriarekin. Lantegi horietako bat Irizararren altzari fabrika zen, euskal estiloko tailan izen haundikoa. Irizarren emaztea, doña Cándida Salazar, XIX. mendeko señora ilustratu eta dotorea zen, etxea tertulia

gune bihurtzen zekien horietakoa, eta han izan zuen sartuetxea Etxeberriak. Laister bildu zuen taldea inguruan.

Irakasle eta eragile

Izan ere, Ormaiztegin, garalko euskal giro azkarrehetan ohizkoa zen bezala, antzerki talde bat jarri zuen martxan Etxeberriak. Jende gaztea, entsaloak Irizartarren lantegian egiten zituzten. Baina euskararen inguruko lanak ez ziren horretara mugatzen. Anduara jeltsi zenean, orduz kanpoko eskola bat sortu zuen apaizetxean, haur eta gaztetxoekin euskara eta musika lantzeko.

Golerrin ez zegoen garai hartan ikastolarik edo antzekorik. Etxeberriak 10-14 urte bitarteko ikasleak biltzen zituen inguruko herri guztietatik. Gero Euskal Jaletara eramaten zituen, horietan izaten ziren lehiaketetan parte hartzera. 1930ean, Erreterian ospatutako lehen Eusko Olerti Egunean, bere bi ikaslek sari bana jaso zuten poesia errezitatzan. Urtebete lehenago, Aiete eta Leitzako haurrekin batera, Patxi Etxeberriaren zuzendaritzapean aurkeztutako Ezkioko taldea nabarmentzen du *Euskal Esnaleak*, Andoainen izandako Euskal Haur Egunaren kronikan.

Zalantzarik gabe, egun hori markatua zegoen Etxeberriarentzat. Irailaren 21a zen, Larramendiren omenezko astearen azken aurreko eguna. Hantxe, egun horretan, eta, ez ahaztu, bere herrian, jaso zuen apaiz gazteak beste lan bati ekiteko gonbitea. Argia astekaria zuzendaririk gabe geratua zen, Bitor Garitaonandia, ordurarteko zuzendaria, hil eta gero. Egin dute topo Etxeberriak eta Aita Jorge Agirre jesuitak, eta honek, zapla, albistea: "*Badakik, Argia-n zuzendaririk ez zegok, eta ibili dituk bila eta bila, eta hire izena agertu duk hor tartean, eta hik izan beharko duk*". Horrelaxe kontatzen du Etxeberriak berak, Aita Agirrek esandakoa. Esan eta egin, apaiz gazteak laister zuen bere gain astekari bizkor eta hedatua zen *Argia*-ren zuzendaritza. Ez zuen, ordea, asko iraun langintza horretan. Beste gogoren batek jana zion barrua, eta zirt zart, berehala zen Loiolan ate joka, jesuita egiteko asmotan.

Zergatik lagundira?

Etxeberriaren paperetan arakatu eta zintzilik geratzen da galdera. Zergatik apaiztu eta gero jesuita izateko enpeinu hori? Nolatan utzi alde batera arrakastaz betetzen ari zen euskalgintzako lanak? Galdera hauek are eta zentzu haundiagoa hartzen dute gainera kontuan hartuz gero Lagundian sartzeak barru eta kanpoko erbesteratzerara eraman zuela nolabait. Lagundi barruan euskaltzale izateak oztopo eta nahigabeak ekarri zizkion batetik, apaiz soil izanez nekezago izango zituenak, eta bestetik, Euskal Herritik berehala aldendu zuen, Belgikara lehendabizi eta Txinara gero, ia bizitza osorako.

1930eko uztailaren 15ean Loiolan sartu eta hurrengo urteko otsailaren 3an Belgikako Tournaira bidean zen beste jesuita batzurrekin, Manuel Azaña Errepublikako presidentek Lagundia Espainiako lurraldeetatik uxatu zuenean. Loiolan hasitako nobiziadua Tournain eta Marneffen osatu eta 1931ko uztailaren 17an egin zituen zinitzak Etxeberriak. Luzagabe, Txinara joateko zorian zen. "*Goitik behera*" etorri omen zitzaion agindua eta susmoa hartu zion abertzalea izateagatik aldendu nahi izan zutela nagusiek: "Beti gogo txarra nabaritzen nien, ni Europan bizi nendin beste jesulagunekin batean". Kontua da hitza hartu egin ziotela nagusiek, behin baino gehiagotan esana bait zien: "*Hemen behar ez banauzue, ni Txinara bidali*". Jesuiten artean bazuen lagun bat, Alta Agirre, hemen gera zedin ahalegin guztiak egin zituena, baina hark ere etsi egin behar nagusiengandik jasotako erantzunarengatik: "*Joateko, hik eskatu omen duk eta*".

Sanestebanetan, abuztuaren hasieran, festak Goiburu auzoan. 1933koak gazi-gozoak gertatu ziren Merdilegiko Etxe Beltzean: Praixkuren despedida, Txinara irten aurretik. Agian barruan sentituko zuen zerbait, urruntasunak dakarren beldurra, baina ez zekien asko ez zituela berriro ikusiko ez aita-amak eta ezta anaia Joxe Inixio ere. Bihotza erdibituta izan behar zuen nolana ere: hain juxtu euskal letretan bere izena gailentzen ari zen garaian, bazihoan urrutli, misiotara.

Bost lore

Aldean sari bat zeraman, Urretxun Iparragirreraren ohorez antolatutako Oleriti Egunean lortua. 1933ko uztailaren 16an izan zen hori, Txinara irten baino aste batzuk lehenago. Poema saritua: "Bost lore", Belgikan idatzia. Sari honekin izan zituen gorabeherak Etxeberriak. Aitzolek, hasieran, gutxietsi egin zuen, gero bere iritzia aldatu arren: "*Bost lore azaletik irakurri izateak guri ere halako ezbeharren bat egin ote zen iruditu zitzaigun. Baina zehatz eta astiro aztertu ondoren hamaika gauza sotil eta aratz aurkitu ditugu*". Horren ondoren, Aitzolek euskal estetika propio eta bereziaren aldarrikapena egiteko erabili zuen poema saritua. Etxeberriarentzat atzerrian, Belgikan, sentitutako herrimina adierazteko bidea izan zen, besteak beste, "Bost lore". Abiapuntu, haurtzaroko parajeak:

Ene, Belabi-mendi!

Ezin nik zu aantzil

Garagarril goiz batez

Eguras naiean,

Muñoz muño nabilzu

Zure belarrean:

Leizaran egiz eder

Zure oin aurrean.

Txit mardul dago Izadi

Ain egal ezean.

Herrimina jaulkitzeko motibo eta aukerak sobera izango zituen handik aurrera Aita Etxeberriak.

Misiotako abenturak

Beste zazpi jesuitekin joan zen Etxeberria Txinara: Barandiaran, Bolunburu, Eguren, Lazpita, Lopez, Totorika eta Gogorza. Marsellatik abuztuaren 12an irten eta hilabete pasatxora, irailaren 15ean, iritsi ziren Shangaira. Itsasuntzian ateratako argazki batean misiolari itxurarekin ageri da Etxeberria, lehenago sekula ikusi gabeko bizar luze luzearekin. Misiolari itxura bai, balna horretan tajuz jarduteko hizkuntza ikasi behar ezer baino lehen. Eskolarik gabe, belarriz, arituaren poderioz. "*Gero irakurtzen ikasi genuen pittinka pittinka; idazten, nik behin ere ez nuen gogorik izan*". Harrigarri samarra gertatzen da

Etxeberriaren aitorten hau, idazten ez ikasi nahi izatea alegia, batetik berak horretarako zuen zaletasunagatik -euskaraz behintzat- eta bestetik misiolariak zeuden lurraldeetara egokitu beharra aldarrikatzen zuelako, tokian tokiko kultura ezagutu eta errespetatuz.

Wuhu, Tatung, Hanshan, Chaohsien... horietxek berak pasatako tokiak hogei urtetan zehar. Ezer gutxi dakigu urte horietaz, ez bada politikako gorabeheren baitan jasan behar izan zituenak. Esaterako 1937an, Tatungen, Txina hartua zuten japoniarren tiroak etxeraino iritsi zitzaizkion. Gero, komunistekin, etxean preso egon zen lau urtez: "*Etxea kartzela bihurtu zitzaidan, espetxea bezalaxe. Eta bertsoak idatzi nituen egunerokoa eginez, egunero, egunero, egunero*". Idatzi horiek auskalo non galdu ziren. Bere lehengusina Munita moja misiolariaren eskutan jarri ote zituen, kontua da paraderorik ez dakigula.

Txinan, hori bai, Wuhun, argitalpen bitxi bat egin zuten jesuitek iritsi eta berehala: 1934ko egutegia euskaraz, argazki eta guzti, misioaren laguntzaileei Euskal Herrira bidaltzeko hango berri emanek. Etxeberriaren idatzi eta argazkietarako zaletasuna ezagututa, bere eskua soma liteke egutegi horren atzetik. Izan ere, Etxeberriak bazuen kazetari sena, hemengo aldizkarietara bidaltzen zituen artikuluetan ez ezik, gutunetan ere isurtzen zuena. Gutunen lagungarri, oso sarri igortzen zituen berak ateratako argazkiak, idatziarekin eta irudiekin kronika modukoak osatuz.

1952ko amaieran Mao Tse-Tungen erregimenak uxatu eta Formosara joan zen Etxeberria, Txiang Kai-Sheren Errepublikara. Han lasalago bizi ahal izan zuen misiolaritza. Horretan zegoen, ustegabeko agindua jaso zuenean: etor zedila Euskal Herria, Olabideren Biblia argitaratzeko prestatzera.

Biblian murgilduta

Lan hori egiteko agindua nola jaso zuen, horrela kontatzen du Etxeberriak berak:

Nere eskerik ez zen izan Formosatik Euzkadira itzultze hartan. Orduan, hantxe, basarritalde polit-politean nintzen, eta 1955eko irailaren azken igandean, Loiola erki nagusiko jesulagun eskudu-

nari idatzi nion, Olabiderena argitaratzeko zerbait egin behar zuela. Guk eskutitzak etxeko nagusiari uzten genizkion, egokieraz bidali zitzan. Biharamonean, nere baserri txokoan nintzen eta iluntze-iluntzean, hango gure nagusia nere bila:

—Baina zer zabilta? Eta, urrutizkiñez deia neretzat Euzkadira itzuli nendin, Olabiderena argitaratzeko.

Horrela, nere bila zebiltzala jakiteak harritu ninduen. Baina, Erromako Jesulagunen Nagusiaren agindua zela... eta, nik isilik egon behar.

Harrigarri samarra gertatzen da nola egun batean, Formosa urrun hartan, gutuna idatzi Lololako nagusiari eta hurrengo egunean agindua jasotzen duen telefonoz. Zalantzarik gabe, lapsusen bat izan zuen Etxeberriak datekin. Gainera, *Idazteunaren* sarreran jasota dagoenez, Janssens, Jesuiten Lagundiko Nagusiak, 1955eko irailaren 17an idatzi zion Erromatik Lololako Erki Buruari, Olabideren Biblia argitaratzea gomendatuz. Kontuak kontu, agindua eman zioten, bai, eta berak "isilik egon behar" apal batekin estaltzen badu ere, zalantzarik ez gogoz hartuko zuela enkargua.

Raimundo Olabide jesuita arabarrak, lan eskerga egin ondoren, azken ukituen faltan utzi zuen *Idazteuna* 1942an hil zenean. Harrez geroztik, han zegoen trabatuta idatzia, baten eskutatik besterenetara pasaz, aurrerapen haundirik gabe. Gerra osteko euskararen kontrako giroa apur bat arinduta, garai egokia zen erlijio liburua argitaratzeko. Eta horrela, Europara etorri eta buru belarri sartu zen Piatxi Etxeberria Itun Zahar eta Berria jasotzen dituen liburua osatzen. Horretarako, 1956 eta 1959 artean hamar hilabete igaro zituen Erroman eta gainerantzeko denbora Bilboko Indautxun. Argitaratu, Bilbon bertan, Grijelmo inprimategian argitaratu zen *Idazteuna*, 1958an. Etxeberriak, liburuaren amaieran, bi mila eta ia berrehungarren orrialdean, aitortzen du bere esku hartzea honako bertso hauen bidez:

*Olabide'tar Erramun Aba
Gazteiz'ko seme azkarra!
Idatzi Deunen zure itzulketa au
Lan aundi bikain bakarra.
Argitalpena zuzen-bearrez
Ibili da andoindarra;*

*Aren izena Etxeberria...
Izango bait-du akarra.*

Formosa-Iloilo-Loiola

1959 arte luzatu zuen Etxeberriak egonaldia Euskal Herrian. Izan zitekeen garai egokia hemen geratzeko, sasoiko gizona artean, urterik onenak misioetan emana lada, bazeukan aukera Euskal Herrian bai elizgizon modura eta baita euskaltzale gisa ere nahikoa lan egiteko. Baina berriro ere, Formosarako bidea hartu zuen, eta beste hamazazpi urte han igaro. Hurrengo destinoa berriz, Filipinetako Iloilo izan zuen, 1975ean Iritsi eta hamabi urtez. Ez zuen denbora alferrik galdu. Batetik, bertako hizkuntza ikasi behar, eta horrela, berak esaten zuen bezala, hamabigarrena "*Iardatzera*" iritsi zen. Bestetik, berriz, jaioterria ahaztu ezinik, euskaldunen aztarnak arakatu zituen Irletan, eta horrela, euskal jatorriko abizenen bilduma aberats bat osatu. Euskal Herriarekin harremanetan jarraitzen zuen, beti bezala, gutun eta aldizkariak medio. Hori, 1987ko abenduan Lolilara ekarri zuten arte, "*urte asko dituenarentzat hemen (Iloilon) toki egokirik ez dutela eta...*".

Loiolan hasitako erbesteratzeak Loiolan behar zuen amaiera. Beranduegi agian. Beranduegi Euskal Herriari pausoa hartzeko. Hor-tik bere kexa: "*Loilara ekarri naute. Etortzerik ez nuen eskatu. Berrogeita hamalau urte haundi erbestean eman ondoren... lehen-goia ez da Euzkadi. Gizartea erabat aldatu da. Hau ez da nik utzi nuen Euskal Herria, ez burubidez, ez hizkuntzaz*".

Berriro ere, eta bizialdiaren amaierara iritsita, Aita Etxeberria erdibiturik. Euskal Herriko egoera ez du gogoko. Hizkuntza kontutan garbizale amorratua izaten segitzen zuen, h-a gorroto. Gizartearen joera berriak ez ditu ulertzen ez konpartitzen. Hala ere, ez zen Santutegi zuloan izkutatu. Osasunak lagundu zion bitartean, bere azken egunetararte, lagun zaharrak bisitatu, euskal giroko ospakizunetara joan, hala nola Senpereko Herri Urratsera edo Udallerri Euskaldunen Mankomunitateko jaialdira Lizartzan... eta bizitza osoan zehar bezala, idazmakina prest. Hala utzi zuen azken arnasa eman bezperan ere, Tomas Garbizu musikagile lezotarraren heriotzak eragin zizkion bertsoak idazten. 1989ko abenduaren 3an, goizeko seiak aldera,

hilzorian aurkitu zuten, egun pare bat aurretik antzemandako tronbo-
slak jota. Paperean, gogoeta hauxe:

Eguna bezain laister

Urteak amaitu:

Zabalik ataria

Andik nai det sartu.

Goibelaldi txatxuak

Betiko bazartu...

Biotz barrengo labe

Ez det nai banatu.

Xabierko Frantziskoren egunean eman zuen beraz azken arna-
sa, beretzako Euskararen Eguna zen datan. Gerra garaiko kaliza eta
olerki liburua alde banatan, Xabierkoaren misiolaritza eta euskara
beste bietan, horratx Aita Patxi Etxeberriaren gurutzea edo, nahi
bada, laburua marrazten duten ardatzak.